

דף שבועי

פרשת בלק, תשפ"ב, מספר 1477

מה למד בלעם מהאתון?

משה וילינגר

שהוא לא יכול לקלל את העם כי עם ישראל מבורך.

למרות שנדמה שבלעם שמע לקול ה', עיון מדוקדק בפסוקים מלמד כי לא כך הם הדברים. בלעם השיב לשליחי בלק באופן לקוני וללא הסבר, ש"מֵאֵן ה' לְתַתִּי לְהֵלֵךְ עִמָּכֶם" (שם:יג), ותשובת בלעם הועברה לבלק כלשונה (שם:יד). אין זה פלא, אם כן, שבלק המשיך בניסיונותיו לגייס את בלעם, ושלח לו שרים רבים ונכבדים מהראשונים, ואף הציג לו הטבות כלכליות משמעותיות. בלק לא הבין שלבלעם יש סיבה לסירובו ללכת איתו. אם בלעם היה מסביר לשליחי בלק כי לא ניתן לקלל את עם ישראל המבורך, יש להניח שבלק לא היה ממשיך לחזר אחריו, ואולי אפילו היה משנה את רצונו לקלל את עם ישראל המבורך.

העובדה שבלעם בחר שלא לנמק את סירובו ללכת עם שליחי בלק היא זו שגררה את המשך הסיפור. כאשר הגיעו שרי מואב אל בלעם בפעם השנייה, הוא לא השיב להם נחרצות שאינו יכול ללכת איתם מאחר שעם ישראל מבורך, אלא ביקש מהם שוב להישאר ללילה כדי שיוכל לשאול שוב את ה'. לו בלעם היה מקבל את תשובתו הראשונה של ה', שעם ישראל מבורך, ברור שלא היה מבקש לחזור ולהפנות אל ה' את אותה השאלה, מה גם שהתורה אינה מציינת שהיה שינוי כלשהו בין הפניות של שליחי בלק אליו. ההנחה היא אם כן, שלא הייתה שום סיבה לצפות שבלעם יקבל תשובה שונה מה', אך לא כך מתנהג מי שמבקש להציג עצמו ככזה ש"לא אוכל לעבר אֶת פִּי ה' אֶל־לֵהִי לְעֲשׂוֹת קְטָנָה או גְדוּלָה" (שם:יח).

ועתה, באופן מפתיע ציווה ה' על בלעם (ולא רק נתן לו רשות) ללכת עם שרי מואב? אבל גם בנקודה זו נהג בלעם שלא כשורה. ה' אמנם אמר לו ללכת אבל הוסיף: "וְאֵךְ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֶלְיָךְ אַתָּה תַעֲשֶׂה" (שם:כ), אך בלעם לא טרח להסביר לשרי מואב שהוא יהיה מוגבל בקללותיו,

סיפור בלעם והאתון, שבמהלכו פתח ה' את פי האתון, הוא מהמפורסמים בניסים המתוארים במקרא.¹ קריאת הסיפור כפשוטו מעלה תמיהה על הצורך בו, עד שנדמה כי הוא סיפור מיותר לחלוטין, אולם קריאה מעמיקה יותר מלמדת על חשיבותו להבנת הפגם במעשיו של בלעם; סיפור האתון חושף בפנינו את טבעו האמיתי של בלעם.

הסיפור נפתח בכך שליחי בלק ביקשו מבלעם שיקלל את עם ישראל, והוא השיבם כי עליו לבקש רשות מה'. בתחילה ה' סירב לבקשתו: "לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם" (במ' כב:יב), אולם לבסוף ציווה על בלעם ללכת עם שרי בלק: "אִם-לְקַרְא לְךָ בְּאוֹ הָאֲנָשִׁים, קוּם לְךָ אִתָּם" (שם:כ). בלעם, כך נדמה, ציית באופן מופתי לה'. בסוף סיפור האתון חזר מלאך ה' ואמר לבלעם כי עליו ללכת עם שרי בלק, אבל עליו לומר רק את הדברים שיאמר לו ה' (שם:לה). כך בדיוק נאמר לבלעם רגע לפני הסיפור על האתון (שם:כ), ומאחר שבלעם ציית לה', קשה להבין באיזה אופן תרם סיפור האתון לבלעם.

קושי נוסף שעולה מקריאת הסיפור הוא, שמיד לאחר שציווה ה' על בלעם ללכת עם שליחי מואב, הוא כעס עליו שבחר ללכת עימם: "וַיַּחַר אֶף אֶל־לֵהִים פִּי הוֹלֵךְ הוּא" (שם:כב).

כאמור, קריאה צמודה של הפסוקים עשויה להשיב על שאלות אלה, ולהסביר את החשיבות בסיפור בלעם והאתון ואת הצורך בנס של פתיחת פי האתון.

כאשר הגיעו שליחי בלק לבלעם בראשונה, אסר עליו ה' ללכת איתם, והוסיף את הטעם להתנגדותו: "וַיֹּאמֶר אֶל־לֵהִים אֶל בְּלַעַם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תֵאָר אֶת הָעָם פִּי בְרוּךְ הוּא" (שם:יב). התנגדות ה' להליכת בלעם לא הייתה סתמית וגם לא שרירותית. ה' הסביר לבלעם באופן ברור

* עו"ד משה וילינגר עובד בפרקליטות המדינה, בעל תואר ראשון ושני במשפטים מאוניברסיטת בר-אילן.

** לע"ג שרה בת חנה למשפחת זוסמן שזכתה לאריכות ימים מופלגת ולהעמיד משפחה לתפארת.

1 חז"ל מתארים את הנס הזה כאחד מעשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות, כלומר ברגע האחרון של בריאת העולם, יחד עם הלוחות, הקשת, המן ועוד (ברכות ה, ו).

2 מעניין לשים לב שה' לא חזר בו מדבריו. בתשובתו הראשונה אסר על בלעם ללכת דווקא עם שרי בלק, שליחים אישיים של בלק, בעוד שבתשובתו השנייה ציווה עליו ה' ללכת עם שרי מואב, שהיו משלחת ממלכתית (ר' פירוש יחיאל צבי מושקוביץ, דעת מקרא (במד' כב:יג).

סיפור האתון המחיש לבלעם וממחיש גם לנו את הפגם בהתנהגותו: בלעם התעניין רק בשאלה אם יוכל ללכת עם שליחי בלק אם לאו, וההסבר לא עניין אותו. גם בסיפור האתון, מה שעניין את בלעם הייתה העובדה שהאתון סתה מהדרך שוב ושוב, והוא ניסה להחזירה למסלול, אך ללא הצלחה. הסיבה להתנהגות האתון כלל לא עניינה אותו. רק בסוף גילה בלעם שהאמת הייתה מונחת ממש לנגד עיניו: המלאך הוא שגרם לאתון לסטות מהדרך. בדומה לכך, רק עכשיו הבין בלעם שנאסר עליו ללכת עם שליחי בלק כי לא יוכל לקלל את עם ישראל מאחר שהוא מבורך, בדיוק כפי שנאמר לו כבר בתחילת הדרך (שם:יב).

כפי שפתחנו את דברינו, סיפור בלעם והאתון ייחודי, בעיקר בשל אופי הנס שלו: **"וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתוֹן"** (שם:כח). ונשאלת השאלה, אם אכן היה צורך בנס כה ייחודי וחריג כדי לפקוח את עיני בלעם.

נראה שסיפור האתון מבקש להגחיק את המכשף בלעם שעליו נאמר: **"אֵת אֲשֶׁר תִּבְרַךְ מִבְּרַךְ וְאֲשֶׁר תְּאָר יוֹאֵר"**⁶ (שם:ו), ולהראות שדברים שהאתון רואה, בלעם הגדול אינו רואה. הסיפור מבקש גם להחזיר את בלעם לתלם. בלעם חשב שהוא באיגרא רמא בדרכו לשליחות מלך מואב, לאחר שהצליח כביכול לשכנע את ה' שיאפשר לו ללכת, ואיים בחרב מדומיינת על אתונו, אך בבת אחת מצא עצמו בבירא עמיקתא, כאשר מלאך ה' ניצב מולו וחרבו שלופה בידו.

סיפור בלעם והאתון מלמד יותר מכול, שלא בלעם הוא המברך או המקלל, וכי **"אֵין חֻקָּה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֲצָה לְנֶגֶד ה' "** (מש' כא:ל).⁷

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6 נציין בהקשר זה כי גם חז"ל הכירו בכוחו הנבואי של בלעם באומרם: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה – בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם, ואיזה? זה בלעם בן בעור" (ספרי, וזאת הברכה שנ"ז). ובמקום אחר הסבירו שבלעם ידע לכוון את השעה שה' כועס על עם ישראל (ברכות ז ע"א).

7 דברינו משתלבים בדברי הרמב"ן שמסביר, כי מטרת הסיפור הייתה ללמד את בלעם שה' "פותח פי הנאלמים, וכל שכן שיאלם ברצונו פי המדברים, גם ישים בפיהם דברים לדבר כרצונו, כי הכל בידו" (שם:כג).

ופשוט הלך איתם (שם:כא). בדיוק בנקודה זו מגיע סיפור האתון.

כפי שנראה, סיפור האתון ממחיש לבלעם את התנהגותו הפסולה. האתון ראתה את מלאך ה' וסתתה מהדרך שלוש פעמים. בלעם לא ראה את מלאך ה' ולא הבין מדוע סתתה האתון מהדרך, ובתגובה היכה אותה שוב ושוב. הסיפור חוזר שלוש פעמים ורק בפעם הרביעית,³ לאחר שאיבד בלעם את עשתונותו, ואיים להמית את האתון, הסבירה האתון לבלעם את פשר העניין. רק אז נפקחו עיני בלעם והוא הבחין במלאך ה' הניצב בדרך וחרבו שלופה בידו. בעוד שבלעם איים על האתון כי לו היה לו חרב היה הורג אותה, ניצב מלאך ה' על הדרך כאשר חרבו שלופה בידו לעברו אל בלעם.

בלעם לא הבין, או שלא רצה להבין, שאין הוא יכול לקלל את עם ישראל, מאחר שהעם מבורך.⁴ רק כעת הבין בלעם שיש סיבה לדברים; שיש סיבה לכך שהאתון סתתה מהדרך, ויש סיבה לדברי ה' הראשונים שלא ללכת עם שליחי בלק. רק עכשיו נפקחו עיניו (שם:לא). אבל בשלב זה את הנעשה אי אפשר להשיב לאחור. הוא לא יכול היה לשוב לביתו לאחר שכבר הסכים ללכת עם שרי מואב, ולאחר שקיבל מה' את הציווי ללכת, אבל בשלב זה יכול היה לפחות להבהיר לבלק את מגבלותיו בדברים שיאמר, כפי שאכן עשה.

רק לאחר סיפור האתון, כאשר בסופו חזר מלאך ה' והבהיר לבלעם כי עליו ללכת עם שרי בלעם, והוסיף: **"וְאָפַס אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֶדְבֵר אֵלֶיךָ אֲתוֹ תִדְבֵר"** (שם:לה), רק אז הודיע בלעם לבלק כי יוכל לומר רק את הדבר אשר ישים ה' בפיו (שם:לח). רק לאחר סיפור האתון נקלט המסר על ידי בלעם והועבר לבלק.⁵

3 יאיר זקוביץ בספרו **על שלושה ועל ארבעה** (הוצאת מקור, תשל"ט) מסביר, כי במקרא נפוץ דגם ספרותי שבמסגרתו אירוע מסוים חוזר על עצמו ללא שינוי או התקדמות שלוש פעמים, ובפעם הרביעית חל מפנה או שינוי, וזהו שיאו של הסיפור. סיפור בלעם והאתון הוא דוגמה מובהקת לדגם הספרותי הזה, ושיאו בפעם הרביעית שבה בלעם מאבד את עשתונותו, האתון פותחת את פיה ובלעם מבחין סוף סוף במלאך ה' הניצב בדרך.

4 באשר למניע להתנהגותו של בלעם ראו: עמיהוד סלומון "בלעם והפרדוקס" **דף שבועי** לפרשת בלק תשע"ח (מס' 1275). סלומון מסביר בצדק רב שבלעם התאמץ לשמור על תדמיתו כ"צדיק" המקיים את רצון ה', בעוד שבפועל, מאחורי הקלעים, השתדל להגשים את שאיפותיו ומאווי האישיים.

5 מעניין לשים לב שה' והמלאך אינם אומרים לבלעם, ש"הדבר" שה' ישים בפיו הוא ברכה (במקום קללה). ייתכן ומדובר בכוונת מכוון שנועדה להפתיע את בלק ואולי גם את בלעם (למרות שבלעם אמור היה להבין בשלב זה שה' אוסר לקלל את עם ישראל המבורך), ובכך להגשים את התוכנית הא-לוקית שעם ישראל יבורך (ראו דברי משה בספר דברים כג:1).